

Маја М. Димитријевић

Ирена Б. Голубовић-Илић

Универзитет у Крагујевцу

Факултет педагошких наука у Јагодини

Катедра за дидактичко-методичке науке

Владимир М. Станојевић

Универзитет у Приштини –

Косовска Митровица

Филозофски факултет

Студент докторских студија

УДК 37.018.43:378.147:[616.98:578.834

DOI 10.46793/Uzdanica18.II.169D

Оригинални научни рад

Примљен: 1. октобар 2021.

Прихваћен: 3. децембар 2021.

НЕКИ АСПЕКТИ РЕАЛИЗАЦИЈЕ УНИВЕРЗИТЕТСКЕ НАСТАВЕ НА ДАЉИНУ ЗА ВРЕМЕ ПАНДЕМИЈЕ¹

Апстракт: Истраживање представљено у раду бави се мишљењем и ставовима студената о измењеним начинима реализације наставе и организацији образовног процеса у условима привремене обуставе контактне наставе на Факултету педагошких наука у Јагодини за време пандемије изазване вирусом ковид 19. У улози испитаника налази се група од 35 студената треће године основних академских студија на студијском програму *Учићелъ*, а анализа њихових одговора указала је 1) да су испитаници углавном без већих препрека могли активно да прате видео-конференцијску наставу предмета Методика наставе српског језика и књижевности и Методике наставе природе и друштва и раде на материјалима постављаним на платформе за учење; 2) да су задовољни својом партиципацијом у организацији онлајн-наставе, квалитетом е-материјала који су им презентовани и залагањем предметних наставника да обезбеде добар квалитет наставног процеса у измењеном контексту.

Иако већина анкетираних студената није могла са довољно поуздања да процени да ли је настава на даљину мање успешна од наставе на факултету, више од половине је сагласно са предлогом да се и убудуће, у постпандемијском периоду, један део часова поменутих методичких предмета реализује у онлајн-формату.

Кључне речи: настава на даљину, онлајн-настава, универзитетска настава, пандемија, методика наставе српског језика и књижевности, методика наставе природе и друштва.

¹ Рад је настао као резултат истраживања у оквиру билатералног пројекта „Кризe, изазови и савремени образовни систем” који реализују Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу (Србија) и Филозофски факултет Универзитета Црне Горе (Црна Гора) (2021–2023).

УВОД

Учење на даљину / онлајн-учење омогућава онима који уче да то чине у време и на месту које је компатибилно са њиховим потребама.² Такав модел учења „има потенцијал да створи образовне могућности за појединце који су се, пре појаве наставе на даљину и ширења онлајн образовних програма, суочили са непремостивим препрекама” (Гилберт 2015: 7). У уобичајеним образовним околностима онлајн-настава нуди флексибилност онима који уче – изучавање одређених садржаја могу да организују и практикују кад год желе (Смарт, Кепел 2006: 203), а поред временске значајна је и географска независност (в. Адамов, Сегединац 2006; Гилберт 2015), јер у е-учионици могу да уче са било ког места и у окружењу које им највише одговара.³ „Многи научници и едукатори верују да онлајн-учење може бити ефикасан алат у борби против растућих трошкова високог образовања. [...] На крају, али не и најмање важна, јесте нада да ће онлајн-учење моћи да пружи образовање светске класе било коме, било где и било када све док има приступ интернету” (Нгујен 2015: 310). Истовремено можемо говорити и о зони комфора и временски неомеђеном приступу виртуелном простору са наставним материјалима. У таквом контексту студенти имају времена да формулишу питања и одговоре, да се детаљно припреме за наредна предавања/вежбе, а слобода да бирају одговарајуће време за учење повећава осећај контроле над тим процесом (в. Голубовић-Илић, Станковић, Алексић Вељковић 2020: 67); они индивидуализују свој рад, постају самоактивнији а њихово учење саморегулисаније.

Међутим, пандемија вируса ковид 19 озбиљно је пореметила нормално функционисање читавог образовног сектора, па су и високошколске установе морале да се прилагоде тим неочекиваним променама и пронађу алтернативне моделе за реализацију процеса наставе и учења. Већина је прибегла „хитном образовању” („emergency education”), тако да се онлајн-учење више

² Образовање на даљину подразумева просторну дистанцу и посредну везу која се остварује различитим техничким средствима – то је рад са ученицима / студентима / полазницима курса и сл. који не захтева присуство предавача и оних који прате предавање у истој просторији, тј. „одвија се када су наставник и ученици физички одвојени великим растојањем и када се за премошћавање овог јаза користи технологија (тј. говор, видео, подаци и штампа)” (Мандић 2009: 2).

³ „Ученици могу да, у оквиру курсева, одабране активности прилагоде месту, времену, онлајн-темпу и сопственом стилу учења, стичући на тај начин независност и самопоуздање. [...] Наставници, с друге стране, добијају улоге организатора и супервизора. Они такође ученицима пружају подршку у учењу, чинећи доступним различите наставне материјале и у различитим форматама” (Стојановић 2020: 122).

није сматрало опцијом⁴, већ неопходним концептом у овом периоду пуном адаптивних и трансформативних изазова (в. Маикан, Кокорада 2021). Од агилности актера образовног процеса и њихове спремности на прилагођавање зависиле су и промене у поучавању и учењу. Изазови и препреке појављивали су се симултано у социјалној, психолошкој и емоционалној равни и додатно отежавали реализацију свих видова и облика наставе. Поставља се питање да ли, у сада већ дуготрајној ситуацији са одређеним забранама окупљања и ограничењима директног контакта за студенте у учионицама, још увек постоји уверење да се превазилажењем тешкоћа могу успоставити нови микросистеми наставних иновација којима би се не само превазишла регресија него и постигао видљив образовни напредак.

Упоредо са новијим студијама које промовишу позитивне ефекте онлајн-учења постоје и истраживања која показују управо супротно – да је онлајн-учење мање или једнако ефикасно колико и непосредна, директна настава (Кулева 2020; Гетова, Милева, Ангелова-Игова 2020; Дуби, Панди 2020; Тонковић, Понграчић, Врсаловић 2020; Ал-Мави, Морган Квеју, Гараибе 2021; Маикан, Кокорада 2021; Матијашевић, Царић, Шкорић 2021).

У ранијим истраживањима негативни коментари студената о онлајн-настави односе се на дужину трајања (*онлајн-часови трајали су превише; захтевали су превише времена*), занимљивост предавања (*недовољно интересантни онлајн-часови; информације на часовима недовољно нове*), али је било и техничких проблема – споро учитавање података, грешке приликом чувања и слања задатака, проблеми са регистрацијом и навигацијом на веб-локацији (в. Смарт, Капел 2006: 212). Успех онлајн-наставе условљен је добрим односом и комуникацијом између наставника (инструктора) и студената, па је потребно да су наставници спремни да помогну студентима у савладавању градива (в. Сун, Чен 2016: 166).⁵ Нагли прелазак на образовање на даљину условио је потребу за одговарајућом техничком инфраструктуром – требало је да и универзитетски наставници и студенти покажу стечене компетенције у области дигиталне писмености (в. Маикан, Кокорада 2021).⁶ Успешни он-

⁴ У претпандемијском периоду онлајн-настава је већ дуго практикована на многим универзитетима, у различитим видовима и најчешће у оквиру комбинованог учења.

⁵ Да би онлајн-настава била успешна, потребно је да постоји редовна е-комуникација међу учесницима: консултације (конференцијски модел или е-пошта); детаљна упутства (корак по корак) за приступање одређеним платформама/апликацијама и за њихово коришћење; објашњења за израду задатака; подсетници о томе шта би требало припремити за сваку недељу или појединачан час; писмено образложење начина вредновања предиспитних обавеза; омогућавање приступа информацијама и материјалима за учење у било које време итд. – на тај начин се студенти и академско особље удружују „ради сарадње у циљу превазилажења изазова који се појављују у онлајн-окружењу” (Гилет-Свон 2017: 27).

⁶ „Наставни кадар на свим образовним нивоима, упркос предностима примене електронских извора знања и образовне технологије у настави, веома споро уводи новине и тешко се одлучује за промену устаљеног начина рада. Један од разлога је и то што настава на даљину

лајн-наставници поседују знања и методичке вештине да технологију прилагоде природи садржаја, „у сваком тренутку су доступни на мрежи, често проверавају е-пошту и текстуалне поруке, одмах одговарају на питања и недоумице студената, на време оцењују и враћају задатке са повратним информацијама” (Сун, Чен 2016: 166 према Бејли, Кард 2009: 152).

Наставници и сарадници Факултета педагошких наука Универзитета у Крагујевцу у редовном годишњем поступку евалуације добијају детаљне повратне информације о свом раду. Такви подаци свакако доводе до позитивних ефеката у наставној пракси, до субјективне промене, а најочљивије је повећање самопоуздања наставника (в. Анђелковић, Петровић 2018: 46)⁷ уколико је њихов педагошки рад високо оцењен. Истовремено је омогућен и јаснији увид у поједине сегменте наставе којима студенти у евалуационом периоду нису били сасвим задовољни. С обзиром на изненадне и сложене промене са којима су се суочили сви актери универзитетске наставе, а које су уследиле после Одлуке Владе Републике Србије о обустави извођења редовне наставе услед епидемијске ситуације изазване вирусом ковид 19⁸, наметнула се потреба за додатним сагледавањем и проценом начина рада на универзитетском нивоу. „Прилагођавање на онлајн-окружење представља изазов и за наставнике и за студенте” (Гилет-Свон 2017: 23). Нови захтеви односе се на преобликовање наставних материјала и ревидирање метода, поступака и комуникационих канала који су успешно примењивани у уобичајеном наставном амбијенту, али су у промењеним околностима углавном изгубили своју пуну функционалност. Отуда је наше истраживање посебно усмерено на модел наставе на даљину који су аутори (наставници и стручни сарадник на Факултету педагошких наука у Јагодини) организовали и реализовали са студентима треће године основних академских студија на студијском програму *Учишљел* и то на два студијска предмета – Методика наставе српског језика и књижевности и Методика наставе природе и друштва.⁹ Студенти ове студијске групе су, осим уобичајене и годинама уназад практиковане комуникације међлом са предметним наставницима, током специфичне пандемијске ситуације своје предиспитне обавезе испуњавали и у Гугл учионици (Google

углавном подразумева додатни ангажман, стицање додатних знања и професионално усавршавање” (Голубовић-Илић, Станковић, Алексић Вељковић 2020: 66).

⁷ Прикупљање повратних информација омогућава наставнику да се, у одговарајућој мјери, види очима студента, и веома је корисно за успјешну наставу. Технике које су на располагању за остварење повратне везе треба да обезбиде да се у што краћем времену и што ефикасније добију подаци и одговори на питања *како наставник поучава стицање и како се може унаприједити њај процес* (ПИУН 2005 према Хаџибеговић 2005: 118–127).

⁸ Влада Републике Србије донела је Одлуку о обустави извођења наставе у високошколским установама, средњим и основним школама и редовног рада установа предшколског васпитања и образовања (*Службени Гласник РС*, бр. 30/2020 од 15. 3. 2020. године).

⁹ У даљем тексту: МНСЈК и МНПид.

classroom) и на факултетској платформи Мудл (Moodle), док су предавања и консултације организоване преко конференцијске апликације Зум (Zoom).¹⁰

МЕТОД

Иако се информационе технологије већ годинама увелико примењују у образовању (језичке апликације, различити видови презентација, виртуелно подучавање, алати за видео-конференције, софтвери за учење и др.), пандемија изазвана вирусом ковид 19 непосредно је утицала на нагли успон е-учења и захтевала употребу образовних платформи, виртуелних учионица и веб-портала јер је уобичајена контактна настава готово свуда у свету била обустављена. По препоруци Министарства просвете, науке и технолошког развоја настава се од 23. марта 2020. и на Факултету педагошких наука у Јагодини одвијала на даљину¹¹. С тим у вези, циљ спроведеног истраживања био је да се испитају ставови и мишљења студената о онлајн-настави, односно о измењеној форми реализације наставе на студијским предметима МНПид и МНСЈК. У складу с тим формулисани су следећи истраживачки задаци: 1) утврдити да ли су студенти били у могућности да редовно прате онлајн-наставу; 2) испитати ставове студената о организацији онлајн-наставе; 3) утврдити шта студенти мисле да би требало променити у онлајн-настави како би се побољшале њихове професионалне компетенције за реализацију часова Српског језика, односно Света око нас / Природе и друштва у основној школи; 4) испитати ставове студената о начинима реализације онлајн-наставе МНПид и МНСЈК; 5) на основу ставова студената утврдити потенцијалне могућности за реализацију комбинованог модела наставног рада на предметима МНПид и МНСЈК (смењивање директне и онлајн-наставе) у постпандемијском периоду.

Истраживање је обављено у јуну 2021. године (током јунског испитног рока) применом дескриптивно-аналитичке методе, техника скалирања и анкетања и упитника посебно конструисаног за потребе овог истраживања. Инструмент није прошао сложену методолошку процедуру провере егзактности и одређених метријских карактеристика, али је конципиран тако да омогући прикупљање емпиријских података неопходних за анализу и процену

¹⁰ Задатке које би радили у редовним наставним активностима студенти су добијали у писаној форми, са детаљним упутствима, у оквиру Гугл учионице и Мудл платформе. Израдом задатака у предвиђеном року и постављањем на наведене платформе или презентовањем на конференцијски одржаним часовима остваривали су одређени број бодова које би иначе добили на основу непосредног ангажовања на часовима универзитетске наставе.

¹¹ По важећем распореду часова организоване су видео-конференције у реалном времену, уз коришћење електронских материјала на платформама за учење и применом посредних форми комуникације у различитим апликацијама.

ставова и мишљења студената о онлајн-настави МНСЈК и МНПид. У оквиру упитника издвајају се три дела: општи део (7 питања затвореног и 5 питања отвореног типа), који се односио на техничко-организационе елементе наставе на даљину на поменутиим студијским предметима и две петостепене Ликертове скале – једна за наставу МНПид (16 тврдњи) и друга за наставу МНСЈК (14 тврдњи), на основу којих је требало утврдити ставове студената о успешности и квалитету реализоване наставе.

Намерни узорак чинили су студенти треће године основних академских студија на студијском програму *Учишћел* Факултета педагошких наука у Јагодини (N = 35) и упитник су, да би се обезбедила што већа објективност, попуњавали анонимно. Одговарањем на питања и бирањем једне од понуђених вредности на петостепеној скали судова (1 – не слажем се; 2 – углавном се не слажем; 3 – не могу да проценим; 4 – углавном се слажем; 5 – слажем се у потпуности) исказали су степен сагласности са понуђеним тврдњама и мишљење о квалитету и начинима организације онлајн-наставе студијских предмета МНСЈК и МНПид. Добијени резултати требало би да послуже као основа за кориговање и побољшање појединих сегмената реализације онлајн-наставе¹², али и као полазиште за разматрање могућности увођења овог вида наставе у редовну праксу, тј. повремено комбиновање директне и наставе на даљину и по окончању рада у пандемијским околностима.

Резултати анкете статистички су обрађени уз помоћ софтверског пакета SPSS statistics – верзија 17, представљени табеларно и графички ради боље прегледности и тумачења.

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

Иако је учење на даљину било део образовног система у многим земљама и пре појаве вируса ковид 19, почетак пандемије изазвао је низ потешкоћа и проблема широм света. „Само 20% држава имало је дигитална средства за учење у настави прије пандемије” (Тонковић, Понграчић, Врсаловић 2020: 122), тако да је неометан наставак наставе углавном био немогућ. Врхунац кризе изазване пандемијом узроковао је да готово 1,6 милијарди ученика и студената у 195 држава није могло да користи своје учионице. Предшколске установе, школе и факултети били су углавном затворени, директна (контактна) настава је обустављена, а образовне могућности су ускраћене и/или редуковане, што ће оставити дугорочне друштвене и економске последице.

Неповољна епидемијска ситуација у Републици Србији је и Факултету педагошких наука Универзитета у Крагујевцу наметнула брз и нагли прела-

¹² Не само поменутих већ и осталих академских предмета и универзитетске наставе уопште.

зак на онлајн-наставу, а да притом није било довољно времена за обухватну проверу спремности, компетенција, техничке опремљености, расположивости и доступности дигиталне технологије и наставницима и студентима. Током 2020/21, а то је друга академска година која се преклопила са трајањем пандемије вируса ковид 19, студенти овог факултета су, без претходне систематске обуке садржаје свих студијских предмета усвајали у оквиру наставе на даљину. Из тих разлога истраживање смо усмерили ка перцепцији начина реализације и квалитета онлајн-наставе на предметима МНСЈК и МНПиД у академској 2020/2021. години из перспективе студената, уз идентификовање предности и недостатака таквог модела рада.

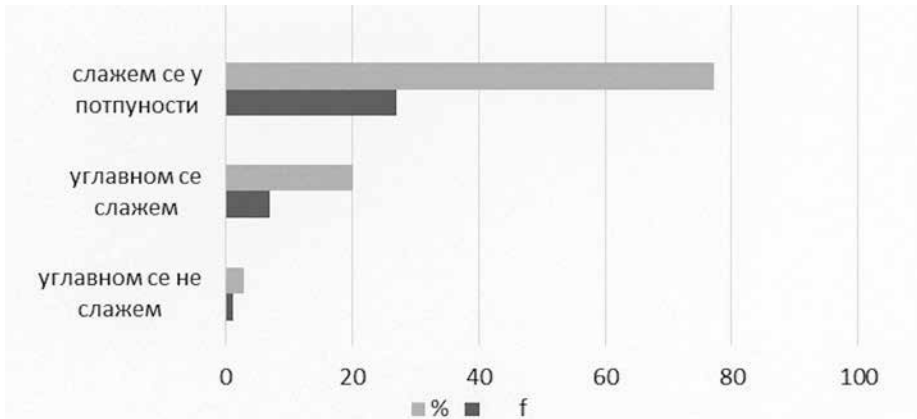
У раду су представљени и анализирани одговори на питања и ставови о тврдњама из општег дела анкетног упитника, уз додатно разматрање последњег ајтема из обе Ликертове скале, који се односио на потенцијалне промене у организацији и реализацији часова МНСЈК и МНПиД у периоду по завршетку пандемије.

Имајући у виду да је један од кључних предуслова за успешно одвијање наставе на даљину располагање одређеним техничким средствима¹³ и обезбеђен приступ интернету, најпре нас је занимало да ли су студенти били у могућности да редовно прате онлајн-наставу из предмета МНСЈК/МНПиД. Из података у Графикону 1 уочава се најпре да су се анкетирани студенти определили за 3 од могућих 5 одговора¹⁴, да је број студената који нису били у могућности да редовно прате онлајн-наставу из МНСЈК/МНПиД незнатан (2,8%), као и да се већина углавном слаже (20%), односно слаже у потпуности са наведеном тврдњом (77,1%). Извесно је да су испитаници своју техничку/просторну/временску организацију прилагођавали задатом онлајн-распореду и захтевима који су подразумевали доступност рачунара и стабилну интернет конекцију.

¹³ Мисли се на уређаје за приступ интернету који подржавају платформе/апликације коришћене у онлајн-настави – према: „Резултати истраживања *Ставови младих о онлајн-настави у Србији*” (2020). <http://zadecu.org/wp-content/uploads/2021/02/Rezultati-istrazivanje-o-stavovima-mladih-o-onlajn-obrazovanju-u-Srbiji-1.pdf>. Преузето 26. 9. 2021.

¹⁴ Није било одговора из категорија *не могу да проценим* и *не слажем се*.

Графикон 1. Структура одговора студената на тврдњу *Ситиугенџи ипреће тодине ситиудијској програма Учџиџељ били су у моџућности да редовно ипреће онлајн-настџаву из ипредмеџа МНСЈК/МНПЦД*

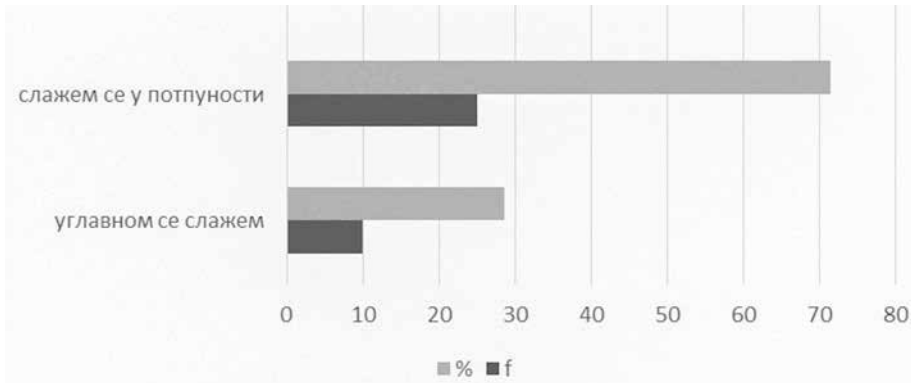
Разлоге за нередовно праћење наставе студенти су наводили одговарајући на питање отвореног типа: *Шта вам је отежавало/онемоћавало праћење онлајн-настџаве из ипредмеџа МНСЈК/МНПЦД?* Готово половина анкетираних студената (48,6%) навела је да су проблеми били техничке природе – лоша интернет конекција, нестанак струје, губитак сигнала, лош звук и сл.¹⁵ Било је и одговора који истичу недовољну концентрацију за време часова и током рада у неадекватном окружењу, односно наводи се да је рад од куће веома захтеван и компликован јер је премрежен приватним обавезама и праћен ометајућим факторима који се не могу изоловати и уклонити, па отуда врло често дистрахирају пажњу. Испитаници су наводили и да им је недостатак основних ресурса (рачунар, лаптоп, камера, звучници и друга неопходна опрема) отежавао да прате наставу на даљину, па су били принуђени да користе мобилне телефоне или да праве посебан распоред како би више деце у породици (браћа и сестре који су такође ученици или студенти) могло да присуствује часовима, нарочито када се организују предавања видеоконференцијског типа и наставник-предавач очекује активно присуство студената. У том смислу, одговори наших испитаника подударају се са поменутих резултатима истраживања *Ситавови младих о онлајн-настџави у Србији*, где је наглашено да је један од кључних предуслова за успешну онлајн-на-

¹⁵ Један одговор указује на проблем у реализацији наставе у конференцијском формату, преко Зум апликације, када се више студената истовремено укључује да постави питање или да одговор, па се ниједан говорник не чује како ваља. Иако у апликацији постоји механизам који регулише редослед и sukcesивност укључивања говорника, због наведених тешкоћа у интернет конекцији долази до застоја и често је немогуће симулирати природан ток дискусије налик оној која се одвија у непосредним наставним околностима у факултетском простору.

ставу – располагање потребним техничким средствима, тј. да „ученици код куће морају да имају обезбеђен приступ интернету, као и уређај за приступ интернету који подржава платформе/апликације које се користе за онлајн-наставу” (2020: 14).

У ситуацији када се уобичајени и устаљени начин рада на Факултету нагло променио, било је потребно успоставити нове комуникацијске канале како би се одржао и по потреби интензивирао ниво међусобног контакта и договора студената и наставника, ради усаглашавања термина реализације часова и консултација, начина израде и достављања материјала у вези са домаћим задацима и (пред)испитним обавезама. У таквим условима наставници МНСЈК и МНПиД омогућили су студентима 24-часовни контакт и комуникацију мејлом и преко мобилних апликација Вибер/Вотсап. Да су ставови испитаних студената о таквом начину рада позитивни уочавамо на Графикону 2, јер се њих 25 (71,4%) изјаснило како се у потпуности слаже са тврдњом да су активно учествовали у договорима о појединим сегментима реализације онлајн-наставе, док се углавном слаже њих 10 (28,6%).

Графикон 2. Дистрибуција ставова студената на тврдњу Ситуацији су активно учествовали у договорима о појединим сегментима реализације онлајн-наставе из предмета МНСЈК/МНПиД

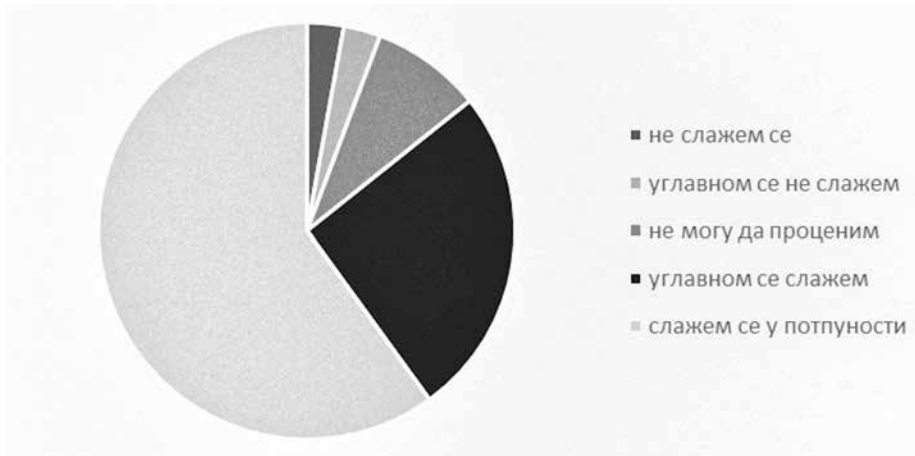

Нешто је другачија дистрибуција студентских одговора у вези са терминима и трајањем часова вежби из МНСЈК и МНПиД (Графикон 3). Наиме, часови поменутих предмета су се по редовном распореду, док се настава одвијала директно, реализовали сваке недеље у трајању од 45 минута¹⁶, а у специфичним пандемијским околностима двонедељно су организовани блок-часови од 90 минута. Прикупљени подаци указују да већина анкетираних студената (97,1%) има позитиван став према онлајн-моделу распореда и ми-

¹⁶ Једна група студената има часове вежби МНСЈК, а друга МНПиД, па се после 45 минута ротирају.

сле да су блок-часови на двонедељном нивоу функционалнији и ефикаснији. Иако је првобитна намера наставника била да се наставом на двонедељном нивоу растерети распоред и студентима обезбеди више времена за самостални рад, заједничка рефлексивна додела је до предлога за кориговање распореда у новом наставном онлајн-циклусу, како би се одржао ритам уобичајен за директну наставу.

Графикон 3. Ставови студената о томе да ли су двонедељни онлајн блок-часови МНСЈК и МНПиД функционалнији и ефикаснији од једног часа недељно

Највећи број анкетираних студената (29 или 82,9%) сматра да су упутства за праћење онлајн-часова била благовремена, јасна и прецизна, углавном се слаже пет испитаника (14,3%), док један студент то не може да процени. Сличну дистрибуцију одговора налазимо и поводом примене конференцијске комуникације, односно часова на Зум платформи реализованих у реалном времену. Према прикупљеним подацима, 60% анкетираних студената слаже се у потпуности да је тај адаптирани вид директне двосмерне комуникације знатно допринео квалитету онлајн-наставе МНСЈК и МНПиД, углавном се слаже 11 студената (31,4%), а 3 студента (8,6%) није могло да процени своје (не)слагање са овом тврдњом. Испоставило се да је директна интеракција у виртуелном окружењу у довољној мери била аналогна настави уживо, у факултетском простору.

Осим што је видљива сагласност испитаника са двонедељним моделом блок-часова и организацијом Зум састанака, и што већина потврђује да је добијала благовремена, јасна и прецизна упутства за праћење онлајн-наставе, анкетирани студенти су позитивне ставове имали и о дидактичко-методичким садржајима постављаним у Гугл учионици и на Мудл платформи. Наиме, скрипта за припремање испита и испуњавање предиспитних обавеза, примере писаних припрема за часове у школи-вежбаоници и друге материјале,

наставник МНСЈК је континуирано постављао на Мудл, док су материјали из МНПиД постављани у Гугл учионицу. Да су им наведени прилози у е-формату значајно олакшали припремање за часове вежби и праћење наставе, у потпуности се сложило 28 (80%) студената се, а њих 7 (20%) углавном се слаже са наведеном тврдњом. Будући да студенти нису могли да користе услуге факултетске библиотеке као што то чине у редовним студијским околностима, било је неопходно додатно ангажовање предметних наставника у вези са овим сегментом организације наставе на даљину.

Упркос свим претходно поменутиим позитивним ставовима студената, за тврдњу¹⁷ да је онлајн-настава студијских предмета МНСЈК/МНПиД мање успешна у односу на дотадашњи контактни начин наставног рада на Факултету, прикупљене податке можемо сагледати у Табели 1.

Табела 1. Ставови студената о томе да је онлајн-настава МНСЈК и МНПиД мање успешна у односу на уобичајени и директни начин извођења наставе на Факултету

Скала судова	Frekvency (f)	Percent (%)
Не слажем се	7	20,0
Углавном се не слажем	3	8,6
Не могу да проценим	11	31,4
Углавном се слажем	11	31,4
Слажем се у потпуности	3	8,6
Укупно	35	100,0

Број студената-испитаника са неутралним ставом (*не могу да проценим*) и студената који се углавном слажу да је онлајн-настава МНСЈК/МНПиД мање успешна у односу на дотадашњи, односно директни начин извођења наставе, исти је – 11 (31,4%). Са овом тврдњом се не слаже 7 (20%) анкетираних, а једнак је број (3 или 8,6%) и оних који се углавном не слажу и који се слажу у потпуности. На основу таквих података уочавамо да су ставови подељени – има студената са преференцијама ка директној настави који сматрају да је уобичајена контактна настава успешнија, али и оних који онлајн-наставу не сматрају мање успешном. На први поглед делује да су испитаници занемарили своје претходне одговоре разматрајући ову контролну тврдњу, док с друге стране претпостављамо да је у њихове одговоре учитан и део незадовољства што им је због дуготрајне неповољне епидемијске ситуације ускраћен непосредан социјални контакт у групи, али и са остатком студентске популације на Факултету.

На питање *Шта бисте посебно похвалили када је реч о сарадњи, комуникацији и односу са предметним наставником на онлајн-часовима МНПиД?* одговор нису написала 4 испитаника, али су остали студенти посебно истакли

¹⁷ Реч је о контролној тврдњи (напомена аутора).

своју активност на часовима (наставник подстиче студенте да буду активни учесници на часовима, укључује студенте у дијалог, прозива их и захтева да камере буду укључене, што обавезује на истинско праћење наставе). Такође им је било значајно што наставник наводи довољан број конкретних примера из праксе – писаних нацрта и ситуација на часовима СОН/ПиД у школи. Поред квалитетне интерактивне комуникације на видео-часовима, анкетирани студенти су похвалили и благовремено постављање/дељење материјала за наставу, давање повратних информација, јасне и конкретне инструкције за самосталан рад и домаће задатке, сарадљивост, стрпљење, разумевање наставника, његову спремност да пружи додатна/допунска објашњења, саслуша и уважи различита мишљења студената.¹⁸

Већина анкетираних студената задовољна је реализацијом онлајн-наставе МНПиД, што потврђују одговори на питање *Шта би, по Вашем мишљењу, требало променити на онлајн-часовима МНПиД да би се побољшале професионалне компетенције и знање студената за практичну реализацију часова?* Да ништа не треба мењати јер се *све одвијало у најбољем реду и на завидном нивоу* сматра 19 (54,3%) испитаника¹⁹. Бележимо и став испитаника који није присталица онлајн-наставе и сматра да ће стечена знања бити мање функционална, а наредни одговори представљају сажете и парафразирани предлоге и сугестије за побољшање онлајн-часова МНПиД:

- предлаже се да укључена камера буде услов за приступ предавању јер то доприноси активнијем праћењу и бољем прегледу наставне ситуације;
- пожељно је да се равномерније распореде монолошке секвенце у дискусији како би већина присутних студената добила прилику за учешће у дијалогу;
- потребно је реорганизовати распоред и часове вежби одржавати једном недељно;
- неопходно је смањити број и обим задатака за самостални рад код куће, јер се испоставља да су задаци за студенте у пандемијском периоду фреквентнији и обимнији него у редовном наставном процесу који се одвија у факултетској згради, што смањује могућност за њихову квалитетну израду и посвећен приступ;
- предлаже се модел онлајн-рада са измењеним улогама (организовати часове са студентима-предавачима и наставником који оцењује рад и квалитет часа у групи како би сви студенти поступно савладали задате обавезе);
- очекује се да студенти и у онлајн-окружењу буду оспособљавани за практичан рад (реализовати задатке снимањем и презентовањем симулације практичних студентских предавања у школском амбијенту).

¹⁸ Издваја се одговор студенткиње у вези са квалитетом онлајн-наставе који дословно гласи: *Имала сам утисак као да се предавања одржавају на факултету.*

¹⁹ Четворо студената (11,4%) није написало одговор.

Одговори на анкетно питање *Шта бисте моли да похвалили у раду њиховог наставника на онлајн-часовима вежби МНСЈК?* откривају да поред одговорности, организованости, тачности, прецизности и креативности, 8 испитаника (22,8%) истиче и посвећеност, залагање, труд и уложен напор наставника да поуздано објасни све нејасноће и укључи све студенте у рад како би ефикасније савладали наставно градиво. Сем стручних методичких компетенција похваљена је спремност наставника на сарадњу, коректан, пријатељски приступ и поштовање студената. Уочљива је сличност у одговорима где је процењивано ангажовање и сарадња са наставником МНПиД – и овде су студенти позитивно вредновали навођење конкретних, сликовитих и мотивишућих примера из наставне праксе и подстицаје предметног наставника да се полазници академског курса интензивније ангажују на онлајн-часовима МНСЈК. Студенти су презентације наставника проценили као иновативне и осмишљене тако да одрже пажњу, а такође сматрају да часови нису били монотони и напорни, већ динамични и редовно праћени забавном и поучном дискусијом, уз неуобичајене и занимљиви домаће задатке.

Предлози студената за евентуалне измене на онлајн-часовима вежби МНСЈК показују сличну дистрибуцију одговора и сугестије предложене за часове МНПиД²⁰: 13 студената (37,1%) не би мењало ништа, 6 студената (17,1%) предлаже одржавање часова сваке недеље уместо по двонедељном распореду, 2 студента сматрају да је потребно смањити број домаћих задатака, док 9 студената (25,7%) није дало никакав одговор. Остали предлози слични су онима који се наводе за часове МНПиД уз издвојену напомену да наставник треба да прикаже и прокоментарише више примера писаних студентских припрема и видео-записа часова које су студенти ранијих генерација одржали у школама-вежбаоницама. Структура одговора на четири претходна питања изузетно је важна и корисна предметним наставницима јер се може упоредити са резултатима званичне евалуације и као део рефлексивне праксе треба да утиче на квалитативну промену рада наставника²¹ у наредним академским годинама.

За завршну етапу представљања резултата одабрана је последња из групе тврдњи везаних за специфичне предметне садржаје и компетенције студената у оквиру сваког од испитиваних наставних предмета јер се тематски и по смислу надовезује на почетни општији део анкетног упитника.

Од укупно 35 анкетираних студената двоје није исказало свој став о следећој тврдњи: *Предлажем да се један број часова МНПиД и убудуће реализује њиховом онлајн-наставом, а вредност стандардне девијације је 1,54.* Ставови осталих испитаника представљени су у Табели 2.

²⁰ Питање у упитнику је гласило: *Шта бисте њихови променили на онлајн-часовима вежби МНСЈК да би се студентима боље припремили за Методички праксикум на наредној години студија?*

²¹ <https://pef.ja.kg.ac.rs/fizvestaji-komisi-je-2021/>

Табела 2. Дистрибуција ставова студената о предлогу да се један број часова МНПид и убудуће реализује применом онлајн-наставе.

Скала судова	Frekvency (f)	Percent (%)
Не слажем се	5	14,3
Углавном се не слажем	4	11,4
Не могу да проценим	4	11,4
Углавном се слажем	5	14,3
Слажем се у потпуности	15	42,9
Укупно	33	94,3

Један испитаник од укупно 35 анкетираних студената није изнео свој став о следећој тврдњи: *Већина студената треће године студијској програму Училишћ сматра да би један број часова методичких предмета везаних за српски језик и књижевност убудуће могао да се реализује у оквиру онлајн-наставе*, а вредност стандардне девијације је 1,25. Ставови осталих испитаника представљени су у Табели 3.

Табела 3. Дистрибуција ставова студената о предлогу да се један број часова МНСЈК и убудуће реализује у оквиру онлајн-наставе

Скала судова	Frekvency (f)	Percent (%)
Не слажем се	2	5,7
Углавном се не слажем	4	11,8
Не могу да проценим	6	17,6
Углавном се слажем	9	25,7
Слажем се у потпуности	13	37,1
Укупно	34	97,1

Упркос техничким проблемима и бројним другим препрекама које је требало превазићи, студенти треће године основних академских студија на студијском програму *Училишћ* препознали су одређене предности наставе на даљину. Њихови ставови о примени Гугл учионице, Мудла и Зум апликација су позитивни, а истраживање показује да су активно и редовно учествовали у онлајн-настави. Међутим, испитаници указују и на извесне недостатке овог наставног модела артикулишући их у анкетним одговорима отвореног типа. Дакле, у неким ситуацијама редовна и консултативна настава на даљину била би погоднија у смислу лакшег договора о терминима, уштеде времена и новца за путовање и једноставнијег и ефикаснијег презентовања материјала који за часове припремају наставници и студенти. Истовремено се пак може закључити да испитаници имају потребу за раздвајањем животног и

радног амбијента²², односно да су им неопходне јасније координате студентског окружења, непосреднија мотивација, социјално-емоционална подршка наставника, директна усмена комуникација са факултетским стручним службама и члановима академске групе којој припадају.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Једно од ограничења овог истраживања огледа се у ограниченом дејству добијених резултата будући да је реч о малом (примењеном) истраживању евалуативног карактера које се пре свега односи на реализацију онлајн-наставе на једном студијском програму. Исто тако, иако је у анкетном упитнику било заступљено довољно отворених питања, повремено су изостајали садржајнији одговори у којима би испитаници анонимно изнели своје искрено мишљење. С друге стране, истраживање је пружило почетни увид у новонасталу ситуацију, са идејама за унапређење онлајн-наставе, при чему се кроз будуће истраживачке подухвате сличне врсте, пре свега на сродним факултетима, уз превазилажење постојећих ограничења, може добити специфичнији пресек стања у универзитетској настави појединих методичких предмета, који подразумевају наглашену прагматичну компоненту.

Може се сматрати да је ниво остварености циља обављеног истраживања задовољавајући, с обзиром на то да је број испитаника истовремено и реалан број активних студената треће године студијског програма *Учитель* на Факултету педагошких наука у Јагодини. Отуда се њихови ставови и мишљења о онлајн-настави, односно о измењеној форми реализације наставе на студијским предметима МНСЈК и МНПиД узимају као релевантни како би се проценили организација и квалитет часова, али и ангажовање наставника у оквирима конкретног наставног предмета а у измењеним радним и наставним условима. На то се непосредно надовезује и наslaња значај добијених резултата, односно практична корист овог истраживања.

Ефикасност онлајн-часова зависи од много фактора, при чему „нису сви једноставни за дескрипцију и лако мерљиви” (Нгујен 2015: 315). Питања која су остала отворена и која би могла да усмере правац и тематику предстојећих истраживања везују се за позитивна искуства и одређене предности оваквог модела наставе. Чини се да би бенефит могао да проистекне најпре из интеграције тих сазнања, предлога и сугестија у устаљен организациони концепт наставе на високошколским институцијама које образују будуће

²² Пандемија је озбиљно утицала и на остале животне активности наставника, студената и њихових породица, па је очигледно да се мора узети у обзир и шири социјално-породични контекст, будући да су привремено све академске обавезе биле везане искључиво за кућни простор, што је могло да изазове доживљај стреса, усамљености, несигурности и анксиозности (в. Маикан, Кокорада 2021).

учитеље, како би се она додатно осавременила, динамизовала и учинила кохерентнијом.

Развој онлајн-курсева у високом образовању не дешава се преко ноћи, али пружа потенцијалне могућности високошколским установама за отварање нових студијских програма (в. Сун, Чен 2016: 160) и омогућава великом броју одраслих да наставе школовање или се дошколују, јер могу ускладити посао, учење и породичне обавезе. „Присуство онлајн-образовања наставиће да се повећава и утиче на високо образовање кроз енергичне процесе преобликовања, оплемењивања и реструктурирања; међутим, мало је вероватно да ће заменити традиционално високо образовање, већ ће бити само алтернатива” (Сун, Чен 2016: 170).

Ипак, промене у приступу универзитетској настави и учењу у измењеном друштвеном контексту током пандемије ковид 19 генерисале су и нова искуства, подједнако значајна и за студенте и за наставнике, који су наишли на својеврсне изазове у планирању, реализацији и евалуацији свог рада. Наставник се нашао у позицији да чешће преиспитује своју улогу и брже стиче искуство у примени иновативних метода које ће оснажити његове компетенције и допринети квалитету нових форми интеракције са студентима. Тамо где је функционисала институционална подршка, која је уз солидну организацију наставницима допуштала и потребну флексибилност, вероватно је била продуктивнија и размена знања до којих су наставници сродних предметних области дошли не само захваљујући знању, дугогодишњој пракси или савременој научно-стручној литератури већ и на интуитивном нивоу, покушавајући да тренутно и што сврсисходније реагују у задатим оквирима. Отуда је пожељна и веома корисна континуирана сарадња по моделу хоризонталног учења и заједничко превазилажење потешкоћа како би се ефикасније откривале перспективе наставе на даљину у универзитетском контексту.

ЛИТЕРАТУРА

Адамов, Сегединац (2006): J. Adamov, M. Segedinac, E-učionica u savremenoj nastavnoj praksi, *Pedagogija*, 61 (4), 531–542.

Ал-Мави, Морган Квеју, Гараибе (2021): W. Al-Mawee, K. Morgan Kwayu, T. Gharaibeh, Student’s perspective on distance learning during COVID-19 pandemic: A case study of Western Michigan University, United States, *International Journal of Educational Research Open*, Vol. 2, 100080.

Анђелковић, Петровић (2018): I. Anđelković, D. S. Petrović, Мишљенја наставника у Србији о повратним информацијама које добијају о свом раду: секундарне анализе истраживања TALIS 2013, *Годишњак за психологију*, Vol. 15, 41–55.

Бејли, Кард (2009): C. J. Bailey, K. A. Card, Effective pedagogical practices for online teaching: Perception of experienced instructors, *Internet and Higher Education*, 12, 152–155.

Гетова, Милева, Ангелова-Игова (2020): А. Getova, Е. Mileva, В. Angelova-Igova, Online education during pandemic, according to students from two Bulgarian universities, *Pedagogy*, Volume 92, Number 7s, 211–219.

Гилет-Свон (2017): J. Gillett-Swan, The challenges of online learning: Supporting and engaging the isolated learner, *Journal of Learning Design*, 10 (1), 20–30.

Гилберт (2015): В. Gilbert, Online Learning Revealing the Benefits and Challenges, *Education Masters*, St. John Fisher College: Fisher Digital Publications, paper 303. https://fisherpub.sjfc.edu/education_ETD_masters/303

Голубовић-Илић, Станковић, Алексић Вељковић (2020): I. Golubović-Ilić, S. Stanković, A. Aleksić Veljković, The analysis of student's attitudes toward distance learning at the University, In E. Kopas-Vukašinović, A. Stojanović (Eds.), *The strategic directions of the development and improvement of higher education quality: challenges and dilemmas*, Vranje: University of Niš, Faculty of Education – Jagodina: University of Kragujevac, Faculty of Education, 64–76.

Дуби, Панди (2020): Р. Dubey, D. Pandey, Distance learning in higher education during pandemic: challenges and opportunities, *The International Journal of Indian Psychology*, 8 (2), 43–46.

Кулева (2020): М. Kuleva, The impact of COVID-19 pandemic on the evaluation of the effectiveness of online distance learning, *Pedagogy*, Volume 92, Number 7s, 74–83.

Маикан, Кокорада (2021): Maria-Anca Maican, Elena Cocorada, Online Foreign Language Learning in Higher Education and Its Correlates during the COVID-19 Pandemic, *Sustainability* 13, 781. <https://doi.org/10.3390/su13020781>

Мандић (2009): Д. Мандић, *Образовање на даљину*. Преузето 20. 3. 2020. http://www.edu-soft.rs/cms/mestoZaUploadFajlove/rad1_.pdf

Магијашевић, Царић, Шкорић (2021): Ј. Matijašević, М. Carić, S. Škorić, Onlajn-nastava u visokom obrazovanju – prednosti, nedostaci i izazovi, u: *Onlajn-nastava na univerzitetima*, V. Katić (ur), Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu – Fakultet tehničkih nauka, 165–168. https://www.researchgate.net/publication/349394694_Online_nastava_u_visokom_obrazovanju_-_prednosti_nedostaci_i_izazovi

Нгuyen (2015): Т. Nguyen, The effectiveness of online learning: Beyond no significant difference and future horizons, *MERLOT Journal of Online Learning and Teaching*, 11 (2), 309–319.

ПИУН (2005): Повратне информације у настави фокусираној на студента, Univerzitet Crne Gore: Centar za studije i kontrolu kvaliteta (prema: Zalkida Hadžibegović, Evaluiranje rada: povratna veza između studenta i nastavnika u procesu podučavanja modeliranog prema studentu, *Prilozi za pedagoško-andragošku praksu na univerzitetu*, Sarajevo, 118–127).

Резултати истраживања *Ставови младих о онлајн-настави у Србији*, 2020. <http://zadecu.org/wp-content/uploads/2021/02/Rezultati-istrazivanje-o-stavovima-mladih-o-onlajn-obrazovanju-u-Srbiji-1.pdf> Посећено 26. 9. 2021.

Смарт, Кепел (2006): К. L. Smart, J. J. Cappel, Students' perceptions of online learning: A comparative study, *Journal of Information Technology Education: Research*, 5 (1), 201–219.

Стојановић (2020): D. Stojanović, *Analiza realizacije učenja na daljinu u Srbiji za vreme pandemije virusa kovid 19*, Black swan in the world economy 2020, Beograd: Institut ekonomskih nauka, 121–140.

Сун, Чен (2016): А. Sun, X. Chen, Online education and its effective practice: A research review, *Journal of Information Technology Education: Research*, 15, 157–190.

Тонковић, Понграчић, Врсаловић (2020): А. Tonković, L. Pongračić, P. Vrsalović, Djelovanje pandemije kovid 19 na obrazovanje diljem svijeta, *Časopis za odgojne i obrazovne znanosti Foo2rama*, 4, 121–134.

Маја М. Dimitrijević

Irena B. Golubović-Plić

University of Kragujevac

Faculty of Education in Jagodina

Department of Didactics and Methodology

Vladimir M. Stanojević

University of Priština – Kosovska Mitrovica

Faculty of Philosophy

PhD Student

SOME ASPECTS OF REALIZING DISTANCE UNIVERSITY LEARNING DURING THE PANDEMIC

Summary: The research presented in the paper examines students' attitudes towards the changed way of organizing and implementing teaching university subjects Methodology of teaching Serbian language and literature and Methodology of teaching nature and society at the Faculty of Education in Jagodina during the COVID-19 pandemic. The responses of 35 third year undergraduate students of the Class teacher study program were analyzed. The analysis has shown that the respondents did not have major difficulties in attending classes via video-conferencing and in working with learning materials posted on online platforms. They are satisfied with their participation in the distance learning, as well as with teachers' efforts to maintain the quality of the teaching process in a different context. Although the majority of the respondents were not able to assess whether distance learning is less successful than the traditional one, more than half of them agree with the proposal that in the post-pandemic period a part of the classes be organized online.

Keywords: distance learning, online teaching, university teaching, pandemic, Methodology of teaching Serbian language and literature, Methodology of teaching nature and society.